

Orbán Károly

Szilveszter Erdélyben

Monodráma

*Bölöni Farkas Sándor 1835. évi naplótöredéke
és az Utazás Észak-Amerikában című könyve alapján*

Színhely: Bölöni Farkas Sándor lakása a kolozsvári piacsoron. A benne levő bútorzatról – íróasztal, ülőbútor, próbababaszzerű szobainas emelhető szárral, tükrös szekrény, állótükör, falitükör (általában sok tükör) –, akárcsak a kellékekről (kandallószerszámok, gyertyatartók, lámpák, íróalkalmatosságok, pipák, kávézáshoz szükséges edények stb.) –, vagy a szereplő öltözékéről leginkább Imreh István Egy közhasznú élet című tanulmányából szerezhetünk tudomást (<http://epa.oszk.hu/00900/00979/00011/09imreh.htm>). Helyet kell kapnia azonban a dráma kifejlődéséhez igazodó stilizálásnak is, különösen az önkény széke előtti delíriumos hatás megtervezésében. A színhely, minden konkrétsága ellenére, „hajlik” arra, hogy a tudat színterévé alakuljon. Ha a játékeret tüllel vagy más átlátszó anyaggal határoljuk le, ügyes fénytechnikával, bábok alkalmazásával, pantomimesek jelenlétével hallucinatív, azaz a nézőben is (nemcsak a főhősben) érzékcsalódást keltő látványt idézhetünk elő. Persze csak indokolt esetben és a drámai funkció függvényében!

(A közbeeső, nagybetűs címek témaváltásokat jeleznek, nem részei a szövegnek.)
Idő: 1835.

(A fény vagy a függöny felmenetelekor lovascsapat patazaja hallatszik. Bölöni Farkas Sándor vagy a szín közepén áll, vagy kipillantva a nyitott ablakon, majd a nézők felé fordulva felindultan közli) Kolozsváron minden kaput katonaság foglalt el... Töltött fegyverrel! Kimondatott, ha az országgyűlés nem akar oszlani, a katonaság rárohan az országházára... Reggel tízkor felgyűltek a rendek, felolvasták a felosztatásról szóló határozatot s a jegyzőkönyvet, melyben előszámolják a „törvénytelenéseket”... (Fejből idéz.) „Mivel az országgyűlés rendetlenségbe jött, Erdély élére királyi biztost nevezünk ki, ki mindent tehet, mit jónak lát!” Teljhatalom! Nem új ez nekünk! Básta, Heister, Caraffa – mind ismeretes nevek Erdély törtérijában! (Szünet) Az elnök az olvasás befejeztével odahagyta székét! Hiába kiabálták, hogy ez törvénytelen, az országgyűlést nem lehet így felosztatni!

ORBÁN KÁROLY (1943) színművész, író. Nagyváradon, Sepsiszentgyörgyön és Budapesten játszott. Utóbbi kötete: *Egy szerelmi házasság viszontagságai avagy két pisztoly a kútban* (regény, 2014).

(Szünet) Mindenkin erőt vett annak érzete, hogy gyengék vagyunk! Nincs erőnk! A képviselők egy része azonnal indulni készült. A másik rész protestálni akart, de nem sikerült összegyűjteni... (Leül. Beszéd közben esetleg pipát töm, vagy kávé tölts magának egy ibrikből.) Mint közönséges égéskor! Mindenkit az foglalt le, hogyan menthesse személyét s vagyont! Mindenki csak önmagáról gondoskodott! Sokan levetették az álorcát! A szervilisek győzelemittasan jártak! Fenyegetőztek! Üdvivalgás nem volt, de sokuknak öröm sugárzott az arcán. (Szünet) Ó teremtető! De megcsalódtam hazám morális erejében. (Letéve a pipát, mit meg se gyűjtött, vagy kávéját elgondolkozva fogyasztva felsóhajt. Eközben előjön a kobzos vagy gitáros, önmagát kísérvé énekel.)

Dal:

Megint meg kell-e érnem
nemzetem gyalázatját?
Hogy elvesse magát
mint a zsarnoknak
járomhoz szokott népe?
S vetélkedjék
a szolgálai hűségben?
Eloszlik-e az utolsó sugár is
nemzetiségnek szép álmáról?
Szabadság!
Önigazgatás!
Jólét!
Mind hiú képzetek?

Délben egész pompával felment a királyi biztos a Kancelláriára. A tanácsosok elébe jöttek egészen a grádics aljáig, s ott hódoltak neki! Az alsóbb személyzetnek, mint én is, elrendelték, hogy álljon ki a tornácra a pompa növelésére. Az utcán sok néző állongott... A tanácsban is felolvasták a leiratot, hogy „az ország feltétel nélkül rábíztatik a biztosra, a vármegyei székek pedig betiltatnak”. (Szünet, majd izgalommal) A lelkes hazafiak, köztük főispánok, mint Haller, Ugron, Degenfeld, Bánffy meg Mara, és a tanácsosok, mint Zeyk és Kemény, s még többen a vármegyékből azonnal elhatározták, hogy otthagyják hivatalaikat. Nem szolgálnak tovább az országnak ebben a törvényen kívüli állapotában. Egyszerre mondtak le! Mily lelki erő! S mily csodálatos ereje a közvéleménynek! (Elszomorodva) Sokan némán álltak. Többen a bánat mélyét boncolgatták magukban... Ott álltak összezsugorodva... bárminő sorsnak jobbagyi alázatossággal odanyújtani nyakukat... (Lehajtja a fejét, homlokát szorítja. Az igris, aki vagy színen maradt, vagy ismét előjön.)

Dal:

Ó, teremtető! Mi csak a
természet törvényeit
akartuk visszaívni magunknak.

*A te örök törvényeidet!
Mi csak az igazságnak
szent uralmát
óhajtottuk!
Mi csak
szabadok akartunk lenni!
Hogy a szabad ember
tisztá hálája
dicsőítsen téged!
S íme, ó teremő,
megcsüggedve
ingadoz hitünk,
türelmünk lankadoz.
Sujkolásaid alatt
elfáradva,
elkeseredve
pillantunk fel hozzád –
enyhületet,
vagy vesztet kérni.*

(Az igríc, akiről vagy tudomást vesz Farkas, vagy se, visszahúzódik. Előbbi esetben finom mozdulattal Farkas elküldi.)

Járkáltam az utcákon. *(Szinte suttogva)* Találkoztam Stuller Ferenc ügyvéddel... Lelkes ifjú! *(Szünet)* Most menekült. Wesselényi írnoka volt a Napló szerkesztésében. Nem csoda, hogy elsőnek szemelték ki a lesújtásra. Az elfogató parancs ellene, a biztos aláírásával, ott volt már az asztalon. Láttam! *(Ide-oda járva a szobában)* Kellemes, könnyed s egyszerű társalkodási módja mindig a franciákra emlékeztetett... *(Megáll)* Mikor szekérbe ült, nagyon megilletődtem. *(Szünet. Szinte sírva)* Miért így alakulnak nálunk a sorsok? Miért a tisztességnek kell menekülnie? *(Gyanakvó megdöbbenéssel)* És ki fog következni? *(Megnézi magát a tükörben.)* Láttam népmozgásokat Párizsban és Belgiumban is. Láttam az 1830. évi júliusi francia revolúció következményeit... De azok nem érdekelték! Hideg néző maradtam! Azt hittem, hogy hazámban is az tudnék maradni, de most egészen másképp tapasztalom... Mert Kolozsvár! Kolozsvár... Erdély!

WESSELÉNYI MIKLÓS

(Lendülettel) Elmentem Wesselényihez. Máskor mindig telve volt a szobája. Most alig lézengett ott egy-két ember. Minden percben lehetett várni, hogy elfogják... Nyugtalan volt, de egyáltalán nem volt elcsüggedve. *(Mintha előtte állna.)* Miklós, menj! Ne játszd Egmontot! Nincs, ami megmentsen! *(Leül. Mintha Wesselényit*

nézné.) Amikor az Országgyűlési Naplót Bécs betiltotta, s hiába volt minden hivatkozás a nemzet jogaira, ő litográfiai köveket hozatott, s a Napló nyomását szállásán elindította. *(Örömmel az arcán)* Mekkora volt aztán a meglepetés, midőn egyik beszéde közben a Napló kinyomtatott első ívét váratlanul kitakarta, s a gyűlésnek felmutatta. *(Felkacag)* Eme ív egyik példányát én is bírom. *(Felkapja az íróasztalról és felmutatja)* Igen nagy kincs! *(Háttal a nézőknek visszateszi az asztalra. Előkészítve az alábbiakat, esetleg magnóról szóljon az alábbi két mondat)* A sajtót aztán a nemzetnek adtad. Tetted a gyűlés nagyobb részében határtalan örömet váltott ki, de a szolgálalkúkat, az idegen érdekeket mindig kiszolgálókat halálos remegés szállta meg... *(Elfordulva az asztaltól, saját hangján)* A szervilisek leginkább ellened vannak felbőszülve, Miklós! Nem veszed észre, hogy ellenségeid amilyen ostobák, éppoly ravaszak is! A hátad mögött kinevetnek! *(Szinte racionálisan)* Menekülj! Gyűlölnék! Ami végül is igen természetes! Ismerd be, sok embernek adtál fricskát az országgyűlésen. Ha doronggal csapsz közéjük, fájdalunk csillapultával még megbékélnek, de a fricskát szégyellték, mert nem tudták visszaadni, s már csak azt lesték, hogy rejtett bosszújuknak mikor jön el az ideje... S íme, most eljött! *(Szünet)* Miklós napján a diákok még gyertyát akartak gyújtani a tiszteletére. A reformátusok hét órakor egyszerre meg is gyújtották, de a professzorok észrevették, s kicsapás terhe alatt megparancsolták eloltásukat. Szilágyi professzor oly dühbe jött, hogy csapkodott és köpdösött, csakhogy mihamarabb elaludjanak. *(Rövid szünet)* Ezelőtt egy évvel száz fáklya égett a tiszteletedre, s hosszú sorokban meneteltek a követségek köszöntésedre. Most államellenes véteknek számít egyetlen gyertyácskát gyújtani neked... Jaj, veszteni fogsz, Miklós! Menekülj! Mennél messzebbre! *(Rövid szünet)* Angliai sógorod, Paget János a minap azt mondta: „Igen új s igen tapasztalatlan még e nemzet a politikai taktikákra... Igen sietett nyílt mezőre kiállni... Ily kicsiny nemzetnek legjobb megalázkodnia... úgymond! Vagy még inkább guerillázni!” *(Ha ült, felugrik. Mintha magát akarná meggyőzni)* Guerillázni! Igen! Guerillázni, ha másképp nem lehet! *(Lenyugodva)* Úgy látszik, az angolok sok ismeretet szereztek rólunk... A történetek is őket igazolják... Lám a kapukat katonaság tartja megszállva... *(Az íróasztala mögé megy.)* Wesselényit személyes megjelenésre már bíróság elé is idézték. *(Leül. A gyertyatartóban vagy ég már a gyertya, vagy meggyújtja. Különös hangulat alakul ki. Sápadt holdfény süt be az ablakon, a súlyos függőnyt huzat lebbenti meg. MAGNÓRÓL lúdtoll percegése hallatszik, majd halljuk Farkas Sándor levélfogalmazó gondolatait.)* A múltkoriban meg akartam szerezni magamnak... azt az örömet... hogy... még egyszer láthassam Zsibót... ahol ifjúságom szebbik része telt... s egész életemre nagy befolyással volt... Wesselényi Miklós, régi barátom!... Kerestelek téged minden helyen... Felnéztem a hegyre is... hová egykor álmainkat koncentráltuk... De sehol sem találalak... Mégis mellettem éreztelek mindenütt... Igen hízeleg nekem azon gondolat, hogy... mikor ifjúságod napjaira emlékezel... akkor nekem is bele kell oda szövődni... *(A magnóról jövő szöveget patazaj és osztrák vezényszavak nyomják el. Előjön az igric.)*

Dal:

Kicégéreztetted őt
sötétségnek csoportja!
De az ő lelkét levern
nem fogod!
Meggyaláztad,
nyakára hágtál!
De ő nem fog előtökbe mászni!
Hatalmasan érzem ezt lelkemben!

(A dal harangzúgásba megy át. Közel a torony! BFS mond valamit, de nem hallatszik. Belepillant az irataiba. Rendezget az íróasztalon. Az Országgyűlési Napló alatt megtalálja azt az újságot, amelyben közlik a Ferenc császár halálával kapcsolatos gyászteendőket. Mozdulatai lassan komikussá válnak. Ő maga is észreveszi, és rátéve ezekre egy „lapáttal” keringőt kezd lejteni. Gunyorosan odaforog a bal egyen levő próbababához, leveszi róla a fátyolos kalapot, és a fejére teszi. A közönséghez beszél, de ez se hallatszik. Becsukja az ablakot.)

FERENC CSÁSZÁR

Tavasszal elfutott el a híre, hogy meghalt Ferenc császár! (Idéz az egyik cikkből.) „Megparancsoltatik, hogy a megholt császárért hat hónapig gyászkontösben járjunk, s kalapunkban fátyolt viseljünk.” (Leereszti kezét az újsággal.) Mindig utáltam a kétszínkedést... S most hat hónapig gyászkontösben kellett járni! A kalapomon fátyolt viselni! (Odamegy az egyik tükörhöz, és megszemléli magát.) Utáltam magam! (Sűrű reverance-ok közt, keringőt lejtve) Mondják... Ferenc császár mint magánember jó volt!... Becsületes! Sok házi erénnyel ékes! (Némajátéka tettetett sopánkodást fejez ki.) Betegségében sokat képzelgett... Megbánta Erdély ellen hozott kemény határozatait... (Rettenetes óbégatást fejez ki némán.) Ez sietette halálát is... (Abbahagyva a tettetést) Nem tudom, ki hogy van vele, de nekem erről a kalpagról a Gessler kalapja jut eszembe. (Folytatva a táncot, majd hirtelen abbahagyva belepillant egy tükörbe.) Hat hónapig viseltem! (Komikus némajáték: mint aki más gyászolókkal találkozik, levéve fejéről a kalapot köszönti őket.) Nincs szerencsétlenebb helyzet, mint amikor az önkény uralkodása alatt szabadságvágy ébred az emberben, s ez kifejlődik, mint egy tűzvész. Fojtogatni kell a lángot titokban, de hiába. A filozófia és az ész ilyen helyzetekben valóságos átok! (Folytatni akarva a komikus némajátékot vagy táncot.) Furcsa dolog látni az embereket... Mint a tündérmesékben: egyik percről a másikra kicserélődnek a szerepek. A búsongó képűek, kik az elfojtott fájdalom vonásaival jártak eddig (megpróbálja utánózni őket) most (csattint) felemelt fővel s reménykedve tekintgetnek széjjel. (Kacag és ugrál örömeiben.) A nap is visszakapta régi fényét! (Ismét csattint.) Ellenben (megerősíti a csattintást) kik eddig lenézték az előbbieket (magatartást váltva,

undorral az arcán, csattintgatva, mintha spanyol táncot járna) most megdöbbenve bújnak össze, s járnak rémült, megalázkodott képpel. *(Spanyol tánc)* De meddig tart vajon a szerepek kicserélődése? *(Aktualizálva, szinte a közönségnek)* Meddig? Vajon a Biblia elterjedése előtt is állt-e az az elv, hogy a királyokat az Isten rendeli a nép fölé? *(Aktualizálva ismételteti)* Állt-e? Állt-e? *(Sanyarú képpel)* Nem emlékszem rá a történelemből... *(Huncut módon folytatva)* Mert ha így van... nemcsak Báthory Zsigmond... és Vitéz Mihály vajda... meg Néró... meg Caligula köszönik eme elvet *(Köszöngetve helyettük is, majd hirtelen)* ...hanem a királygyilkosok is! *(Némán hahotázik, majd professzorként bizonygatva)* Mert Isten munkája az ő tettük is! *(Gúnnyal az arcán nyugtázza a gondolatot. Kikiáltó stílusban folytatja.)* Ferenc császár jóóóó keresztény volt! Jóóóótevő! És emberszeretőóóóó! Ugye! Előtte a polgár és monarcha, az ember és uralkodó egészen különböző portékák voltak! A II. József uralkodása alatti tíz esztendő a Habsburg-ház elveiből való kicsapongás kora volt számára. *(Rövid szünet)* Talán vallásos kötelességének is tartotta, hogy a nagymamától, Mária Teréziától örökségbe kapott elveket mint Istentől rendelteket híven visszaállítsa, fenntartsa, s utódainak változatlanul átadja. Elvből, tiszta csupa elvből, mondhatni szent elvből tartotta fenn az erdélyiek elnyomását, az értelmesedés gátlását, az ész tökéletes béklyóban tartását, megannyi sérelmünket... Vajon mindig az lesz-e a sorsunk, hogy mint a mezők barmai, örökségképpen szálljunk újabb és újabb monarchákra? *(Rövid szünet)* Vagy lehet, hogy nem is ő volt az oka sérelmeinknek, hanem a rendszer? És ő tulajdonképpen... *(M. f.)* Na, nem... Az önkény a monarcha személyében egyesül, s belőle sugárzik ki... Belőle sugárzik ki tisztviselőre, katonára... egészen a bakterig... Így lesz mindenki kisebb-nagyobb hatalmú zsarnok... Részese az önkény gyakorlásának... Lehet, hogy én is? *(Fejét nemre ingatva)* Akiket üldöznek mind barátaim, jó ismerőseim. *(Szünet)* Mondjunk gyászimát az ő nevükben is! Imádkozzunk! *(Letérdepel a szobainas elé.)* Átok legyen az emlékeden, vad zsarnok! Ki a hazáért dobogó szíveket jégkezeggel összeroppantottad! *(Elkezdődnek az alább jelzett zajok.)* A menekülő szabadságot küszöbödről elrugdostad! Az ifjúság költői álmait rablánc-csörgetéssel elriasztottad! A nemzet örömeit megmérgezted! Káromkodják a magyar, midőn nevedet említi! És pökjék sírodra! *(Vad, térdelő átoktáncot jár. Ebbe jön a patkócsattogás, lánctalpcsörgés, 56-ra utaló zaj. Vezényszavak hangzanak. Kapudöngetés! Odaugrik az ablakhoz és becsukja. A kandalló lángjai fényként táncolnak a falakon. Egyre erősebb a harangzúgás. Előjön az igric. Hirtelen csend lesz.)*

Dal:

Ó, hazám,
szép Erdélyország!
Mikor lesz vége
a sok aggódtatásnak miattad?
Derengsz néha szép reményt,
sugárzassz néha szép jövőndőt,

oszlani látszanak fellegid –
és megint robajjal dúlnak
feletted zivatarok!
Elborulsz!
És a zsarnok új fortélyá
riaszt fel álmainkból.
Erdély! Erdély!
Reménytelen szerelem!
Gyötrelmes élet...

(A harangzúgás elmúlt, toronyóra ütései hallatszanak.) Két óra múlva újév! 1836!
Életemnek negyvenegyedik esztendejébe lépek. (Tesz-vesz. Fidibusszal meggyújt-
va a gyertyákat, lámpákat, világosságot teremt. Majd bort tölt magának.)

KANCELLISTASÁG – BÉCS

Ma sokan kondoleáltak nekem. (Elkacagja magát.) Kondoleáltak... hogy megint negyedosztályú írnok maradtam! (Hahotázik) Hogy megint megelőztek! (Iszik a borból) Először bántónak éreztem, de aztán bosszús örömet találtam a sok részvétben. (Leül. Teljes oldottsággal) Midőn középszerű vagyon s a műveltségnek nevezett felszínes csillogás birtokában 1817-ben Kolozsvárra jöttem Wesselényivel a marosvásárhelyi tábláról... hogy ne lézengjek hivatal és név nélkül... vagy még inkább tréfából... felesküdtem az Erdélyi Gubernium Kancelláriájára mint jegyző... S íme, a tréfa örökös sorsommá lett! (Tesz-vesz. Iszik.) Bejáratos lévén sok úri házhoz, ismeretségbe léptem az akkor tónust adó ifjakkal... s lassanként elmerültem az idő tarka játékának a szemlélésében... (Kis arslánná, üres fejű zsúrfiúvá válik.) Asszonyokkal érzélgés, hiúskodás, hivatali pletykaságok, városi krónikák, dorbézoló barátok... és szépen, lassan, észrevétlenül henyé lebzselés lettek fő foglalatosságaim. (Cigányzene. Orfeumi kuplék. Mintha részegeskedne és berúgna) Az iskolában belénk oltott szép ideálok? „A nemzetiségért égő s az egész emberiséget magába foglaló szív?” Eh! Léháskodás váltotta fel... A nimbuszok szertefoszlottak! Sodródtam a világban mind tovább! (Szünet) Egyszer csak meguntam a lélekölő kancellistáskodást! Szívemből megutáltam azt a szemét kollekción is, mely társaságom képezte! Néha felrezzentett jobb génuszom. Éreztem, változtatnom kell helyzetemen, ha nem akarok veszni, de ez már túl nagy elhatározást kívánt részemről! No meg, persze, az asszonyi szívek is úgy odagyökerezettek, hogy nem tudtam mozdulni. (Szünet) 1821-ben, végre (feltápázkodva), elhatároztam, hogy kiszállok ebből a körből, s új pályát kezdek... Elmentem... Bécsbe! Az osztrák katonai törvényeket tanulmányozni! (Bokacsattogtatás) Izzadtam! (M. f.) Vasszorgalommal küzdöttem! (M. f. többször is) Hamar beláttam ugyan, hogy e pályán az önkény betanított eszköze leszek, de szégyelltem visszalépni! (Komikusan megismétli az „izzadtam, vasszorgalommal

küzdöttem" alatti gesztusait. Dühös lesz.) Naponként kellett tapasztalnom attól a gyülevész néptől... hazám piszkoltatását! (Bokacsattintás) Keserűn kellett nyel-nem saját megvettetésemet!(Bokacsattintás) Miért? Pusztán azért, mert magyar vagyok! (Dühödt bokacsattintásokkal) De haladtam céloom felé... Ám igen megtelt a pohár! Nem tűrhettem tovább! Fellobbantam! S kitörtem ellenük! (Párbajokat idézve. „En garde!”- kiálthatja.) Erre gyalázatosan elüldöztek! Hosszas fáradozó-som füstbe ment! (Lankadó bokacsattintásokkal) S megint lettem kancellista! (Röhög.) Negyedosztályú! (Újabb óraiütések. Lenyel egy kis gyümölcsöt. Eszik vagy pipára gyújt, vagy kávé-tölt magának, amibe nádméz-et tesz.) Volt egy időszaka életemnek, amikor csak a hivatalnak éltem! A Kancelláriának! Mindent félretettem: kedv-teléseimet, irodalmi szenvedélyemet, mindent! Lelkiismereti dolognak tartot-tam pontosnak, igazságosnak és a lehető legszorgalmasabbnak lenni. S mit nyertem vele? No, mit? (Abbahagyja az evést-ivást-pipázást.) Társaim titkos irigy-ségét! S rágalmát! Igen! (Ismét enni-inni-pipázni kezd.) De én ezzel sem törődtem... Csak a kötelesség! A kötelesség pontos teljesítése! Ám igen hamar be kellett látnom, hogy szorgalom és igyekezet... valamelyik hatalmasság kegyelme nél-kül... semmit se ér! És én mit tettem? Na, mit? Vadásztam a kegyelmet! A jóin-dulatot! Pedig azt is átláttam elég hamar, hogy kegyelmet csak a karakter... megtagadásával lehet nyernie az embernek! Jaj! Most is pirulok, mikor eszembe jut, hogy mennyire elvettem magam a dicsőségkeresésben... Meg a kenyér miatt! Hajladoztam... (mutatja) ... azok előtt, akiket magamban semmire se be-csültem! (Szomorú sanyarúsággal az arcán) Sőt! Jóváhagytam elveiket... Melyeket különben károsaknak tartottam. Elnéztem haszonlesésüket! Ocsmányságukat! Sőt! (Fejét fogja) Rágalmaztam azokat, kiket ők rágalmaztak. Kétszínkedtem! Hízelegtem! Hiúságukat legyezgettem! Miért? Na, miért? Hogy „hasznos és szorgalmas” legyek előttük! „Elszenvedhető!” „Becsületes!” Ó, teremtő! De meg-utáltam magam! Elhatároztam, hogy inkább szegény legyek, negyedosztályú, mintsem magamat utáljam... Hogy senki kegyelmét nem koldulom! (Kacagni kezd.) Erre „hasznavehetetlen” lettem... Bizony! Ultráskodó! Politikus! Ábrán-dozó! Hivatalt nem szerető! Gyanús karakterű! Amerikai bolondságokkal telt fejű! (Elgondolkozik, majd felkacag.) Amerikai bolondságokkal...

UTAZÁS ÉSZAK-AMERIKÁBAN – A KÖNYV

...az Utazás Észak-Amerikában című könyvemért... mely oly sok ember figyel-mét magára vonta... Talán túl sokakét is... Igaz, Széchenyi elragadtatással szolt róla. Azt mondta: „az áldott mag, mely belőle váltig hull, még rosszabb földben is kikelne, mint a miénk”... Áldott mag! No, ne félj, mert Vajda Péter Kassáról teljesen mást mond. Burján könyvtárostól kaptam... a Pesti Leveleknek ezt a példányát. (Előveszi a Pesti Levelek megfelelő példányát. Keresi a recenziót benne.) Rútúl recenzálja az Utazást, mondta Burján sopánkodva, mikor ideadta. (Meg-ismétli.) Rútúl recenzálja... (Átnézve a kinyitott újság fölött) Mi lesz, ha a szemé-

lyemet támadja, tettem fel a kérdést... Az elveket nem féltem, azok megvédik magukat, de ha nemtelen piszok lesz a recenziójában? Hát... akkor felkeresem, s személyesen számot vetek vele... *(Kacagni kezd. Megtalálja, amit keresett.)* No de, mit találok itt? „Egy: némely írók azt hiszik, hogy nem tudják, honnan puskáznak, míg valaki el nem rántja előlük a gyékényt.” Tréfás ember ez a Vajda. „Kettő: némely könyv igen kapós, pedig csak a jóknak kéne kapósnak lenniök...” A pályára most lépett ifjú lehet. „Három: Farkas munkája jól elkel, pedig két forint az ára.” *(Felkacag.)* Ez a legnagyobb bosszúsága. „Négy: a közönség azt hiszi, hogy Farkas Utazás című könyve valódi utazás után van írva, holott csak költemény.” Szóval, nem is jártam Amerikában. „Öt: némelyek reformot akarnak, pedig nem értenek hozzá... Hat: a recenzens – mármint ő, Vajda Péter Kassáról – Farkas munkájából semmit se fog elhinni, csak ha megkínózzák.” *(Kacag és leengedi kezében az újságot.)* És az indusok lenyúzzák fejbőrét. „Hét” *(Hadar.)*... Ez egy kicsit misztikus nekem... „Nyolc” *(M. f.)*... Ennek se értem pontosan az értelmét... *(Összecsapja a lapot.)* Kifiguráz, nem recenzál Vajda Péterünk engem. *(Visszahelyezi a lapot a helyére.)* Elhatároztam, hogy semmit se felelek neki. Különösen azután... hogy könyvemért... a Magyar Tudóstársaság... megválasztott levelező tagjának. *(Szünet)* Bánffi László hozta meg nekem az akadémia diplomáját, a hideg hivatalos levéllel együtt... Felbontám a cifra ládát... Sokért nem adtam volna, hogy e megtiszteltetés ne érjen. Szerettem volna tűzbe vetni e szerencsétlen celebritás jelét. Sok aggodalomba került nekem... Döbrentei barátságát is elvesztettem miatta... s szörnyen genieroz, hogy már diplomatikus tudós vagyok. *(Komikus sopánkodással kezébe veszi a könyvet. Felüti.)* „Méltóságos gróf Béldi Ferenc úrnak, utazási emlékül... tisztelete és barátsága jeléül, útitársa Farkas Sándor.” Együtt érkeztünk New Yorkba... 1831. szeptember harmadikán... Harminckilenc napi utazás után... Londonból... a Columbia nevű hajón... *(Boldogság ül ki az arcára. Lapoz.)* „Kedvező körülményeim oly szerencsés helyzetbe hoztak volt, hogy 1830, 1831 és 1832-ben Európának és Észak-Amerikának némely részeiben utazásokat tehettem. Ez volt életemnek egyik legszebb időszaka! Az utazás örömei a visszaemlékezésben kedvesebbek, de megkétszereződnek, ha azokat másokkal is megosztjuk.” *(Legyint. Tovább lapoz.)* „Szép reményeim bételjesedése örömei közt indultunk ki Kolozsvárról az 1830-i őszön gróf Béldi Ferenc úrral. Párizs és London, Philadelphia és Washington képei felejtették az idő s az út minden terheit...” *(Visszalapoz az előbbi helyig.)* „Azt mondja egy francia író: mit ér egy szép vidéknek látása, ha nincs kinek mondhassuk: mely szép ez a vidék! Ezen érzelem teve engemet íróvá, s arra bírt, hogy amerikai jegyzeteimnek egy részét közrebocsássam.” *(Nevetni kezd.)* Azt hiszem, minden csodálat írói mivoltom becse iránt megszűnne, ha elárulnám, hogy könyvemet tulajdonképpen a szemrehányástól való félelem szülte. Magyarán: mielőtt elutaztam volna, egyfolytában szitkozódtam azok ellen, kik utazhatnak, s utazásukat nem írják le, hogy mások is okulhassanak belőle. Így kerültem a magam állította kelepcebé! Félttem, hogy szememre vetik: „te is a szóvitézek közé tartozol”. *(Elgondolkozik.)* Tilsch az idén másodszor adta ki... Még

Heckenast is azt üzenté Pestről, hogy munkámat németre fordíttatja, s Lipszében kiadja... Kértem, ne tegye, mert meggyűjti bajomat. Szeptember 23-án megérkezett a Guberniumhoz a tiltott könyvek katalógusa, és abban az én munkám is szerepelt... *(Visszafojtott örömmel)* Csak „Erga Schedam” – külön engedéllyel – lehet olvasni. Ez nagy megtiszteltetése munkámnak! *(Ravaszul)* Lehoztam benne az Amerikai Egyesült Státusok Függetlenségi Nyilatkozatát... Azt hiszem, hatott a mérég, s a tiltással csak ingereltetik. *(Örömében forog.)* Ráadásul a tudós társaság nagygyűlése az idénre kitett 200 arany jutalmat is nekem ítélte *(a könyvre bökve)* érte. *(Lenyugodva, elgondolkozva, szinte röstelkedve)* Sokféle érzelemmel volt teli nekem az a nap, amikor elolvastam a jutalomról szóló hírt a reggeli újságból. Elpirultam, midőn végigmentem a sorokon... Szívem nagyon dobogni kezdett... Nem tudnám megnevezni az érzelem nemét, mely oly nagyon elfogott, de nem öröm érzelme volt... Talán csak azon leányka érthette s érezhette volna helyzetemet, ki csendes magányban élve, a ragyogás boldogságát nem ismerve, legelőször hallja a szót: szép vagy, leányka. *(Szünet)* Vajon miért nem örvendek e megtiszteltetésnek? Nem merném megmondani senkinek, mert kevés ember tudná megérteni... A nagydíj valóban szép, igen szép, s legmerészebb ifjúi álmaim is felülhaladja. De ha literatúránkra gondolok, nem lehet nem reszketni kezeimnek, midőn érte nyúlok. *(Szünet)* Bár ne történt volna! Mennyi ember észrevételének leszek kitéve! S mely új élelem ez hivatalbeli előljáróimnak az engem megvetésre, hátrátételre... *(Utánozva valakit)* Egy ilyen rangolatlan, ily csekély helyen álló, ily nevetlen ember ekként kijelentetik a nemzet tudományos képviselői által... Mely öröm lesz nekik közelebből megaláztatni engem! Ó, előre látom, hogy e megtiszteltetést szívem vérével fogom megfizetni. *(Szünet)* Amikor ifjúkori álmodozásaimba a gazdagság is beleszötte magát, mindig azt gondoltam, hogy ha sok pénzem lesz, mennyi alapítványt tehetek. S most, íme, itt az alkalom! *(Szünet)* Megírtam Toldy Ferencnek, az új akadémiai titoknoknak, hogy a 200 aranyat a magyar tudós társaság tőkéséhez ajánlom örökös alapítványként. *(Szünet)* A konyhalelkűek azt mondják: „Ez bolond! Szegény létére ellöki magától a segedelmet!” *(Szünet)* Neheztelés nélkül viselem el durva észrevételeiket. A megelégedésnek ezt a nemét még sose ismertem! E csekély tőkét ezer százalékosan kapom vissza, mert a hazának tehettem! *(Szünet)* A könyv megjelenése után nem sokkal Wesselényi megüzente, hogy maradjak szállásomon... mert Közép-Szolnok vármegye követséget küld hozzám *(komolytalan ugrabugrálással egy ünnepi serleget vesz elő)* egy billikomot átadni. *(Cédulát vesz ki belőle, arról olvassa.)* „Munkád sokak figyelmét magára voná, s az ottaniak egy billikomot készítettek neked, megtiszteltetésül – ifjabb Wesselényi Miklós.” A levél meghozója azt is megsúgta, hogy a követség számos tagból fog állani. Épp kitekintettem az ablakon, amikor szállásom felé közeledtek. *(Az emlékezés hatása alatt gépiesen rendezni kezdi a szobát fogadásukra. Széket borít fel s állít ismét talpra stb.)* Ettől olyan remegés fogott el, hogy hirtelen bezártam az ajtót, s gondolkodni kezdtem, mitévő legyek. Miként álljak annyi ember elé? Mit mondjak nekik én, ki rossz szónok vagyok... Mintha a kalapju-

kon lengő tollakon a tenger hullámaait láttam volna közeledni... Wesselényi jött elől a billikom hozóval. (*Hátrálva, ide-oda helyezkedve jelzi a helyzetet.*) A szobám megtelt emberekkel. (*Számba veszi a megjelenteket. Megrendezi a jelenetet. Feje liktetését esetleg magnón jelezni.*) Én álltam a figyelem központjában. (*Beáll középre.*) Átkozott authország! Wesselényi elkezdett szónokolni... Elhalmozott dicsérettekkel. Olyan ünneplés arccal beszélt, mintha egy idegen állt volna előttem... Mintha nem is az én gyermekkori barátom lenne. (*Meghatódottság és szeretetet gesztusai Wesselényi felé. Kézfogás, ölekezés. Meghajolva köszöni a szavakat. Szünet*) Mennyire más ő, mint a többiek. (*Szünet*) Azt gondoltam, túl korán született ő nemzetünknek. (*Visszakerülve az emlékezésbe*) Beszéde tartalmából alig fogtam fel valamit. (*Felerősödik a liktetés zaja, majd csend.*) Aztán rám került a sor... Hogy feleljek... Minden ember tőlem várt valami különöst hallani... Ettől még jobban megzavarodtam... Teljesen fel voltam dűlva... Remegő érzelem, szaggatott kifejezések... Ez minden, ami kijött belőlem... Wesselényinek könny ragyogott a szemében... S ettől még jobban megzavarodtam... Némi hebegés után abba kellett hagynom beszédem... (*Kiszakadva az emlékezésből, szinte tragikusan*) Dicsőség múló öröme! (*Háttal a nézőtérnek*) Nekem mindig nagy árat kellett fizetnem kegyeidért! (*Ismét kezébe veszi Utazás Észak-Amerikában című könyvet, mit közben letett.*)

A KÖNYV TARTALMA

Vajon mi van benne, hogy ennyi érzelmi hullámzást kell kiállnom miatta? (*Olvassa.*) „A gondolatok és vélekedések szabad közlése az ember megbecsülhetetlen jogainak egyike.” Hát, igen! A sajtó! (*Elgondolkozva leejti kezét a könyvvel*) Erdély népessége majd egyforma a New York-i státussal, s Erdélyben 1, azaz egyetlen egy újság adatik ki, míg a New York-i státusban 237. (*Elgondolkozva*) A magyar királyság népessége majd egyforma az Egyesült Státusokéval, de a magyar hazában mindössze tíz újság és folyóirat teng-leng, míg az Egyesült Államokban 1015-öt adnak ki. (*Ugyanúgy m. f.*) Peekskill csak egy falu... harminc mérföldre New Yorktól, a Hudson partján... alig 1250 lakossal... csak két utcája van, mintegy 120 házzal... néhány csinos bolt... egy középiskola... néhány vallásos felekezet, saját templommal... De bámulatomat iránta leginkább az növelte, hogy saját újságot ad ki minden héten kétszer. (*M. f.*) Marosvásárhelyt és Debrecenben s magyar városainknak nagy részében a magyar polgár hazug levélnak hiszi az újságot... Úristen! Mekkora távolság! (*Visszatérve a könyvhöz*) Az amerikai függetlenségi nyilatkozat ezt írja: (*Olvassa*) „Magától értetődőnek tartjuk azokat az igazságokat, hogy minden ember egyenlőként teremtett... az embert teremtője olyan elidegeníthetetlen jogokkal ruházta fel, amelyekről le nem mondhat, s ezek közé a jogok közé tartozik a jog az élethez és a szabadsághoz, valamint a jog a boldogságra való törekvésre. Ezeknek a jogoknak a biztosítására az emberek kormányzatokat létesítenek, amelyeknek törvényes hatalma

a kormányzottak beleegyezésén nyugszik. *(Az ablakon túli világ felé intve, keserűen felnevet.)* Hát, igen! *(Tovább olvas.)* Ha bármikor, bármely kormányforma alkalmatlanná válik e célok megvalósítására, a nép joga, hogy az ilyen kormányzatot megváltoztassa vagy eltörölje." *Úristen! (Keserű nevetéssel)* Itt kormánybiztost raknak a nemzet nyakába, ki mindent tehet! *(Szinte fuldoklik. Leteszi a könyvet. Elnéz a távolba. Mint aki veszélyes titkokat közöl.)*

WASHINGTON

Washingtonban... Washingtonban... Négyen voltunk erdélyiek! Pittsburgben futottunk össze... Wesselényi Farkas, Balog Pál, Béldi Ferenc és én... 1831 novemberében... Washingtonban... Livingston miniszter úrhoz tértünk be, tulajdonképpen csak azzal a céllal, hogy ajánlólevelünket átadjuk, s megtudakozzuk, mikor és miként juthatnánk be hozzá... De az egyik tisztviselő azt mondta... bármikor meglátogatható... s ha nekünk is úgy tetszik, most mindjárt felkereshetjük... E ceremóniatlanság különös volt számunkra... Egy miniszterhez csak így, egyszerre bétoppanni... akárcsak egy magános polgárhoz... Hm! De bártorságot vettünk... Egy cseléd minden jelentgetés nélkül ajtót nyitott, s bevezetett... Livingston úr éppen dolgozott, de munkáját azonnal félretette, s levelünket elolvasva igen nyájasan fogadott... Szobájában nem voltak felhalmozott irományok... Sem öltözet, sem hivatalos arcvonások nem mutatták a nagyhatalmú tisztviselőt... Mintegy fél órát mulattunk nála. Eljöttünkben a grádicsig kísért, s olyformán váltunk el, mint egy magános polgári látogatáskor. *(Felkacag.)* Midőn távolabb kerültünk, akkor jutott eszünkbe, hogy oda menetelünk legfőbb okát elfelejtettük közölni, nevezetesen azt, hogy az Egyesült Államok elnökéhez, praesidens Jackson úrhoz eszközöljön nekünk bémendetelt... Visszatértünk tehát, de ő már nem volt ott. Elment. Tanácskozni kezdtünk, mi tévők legyünk. Egyikünk az előbbi tapasztalat alapján azt javasolta, hogy mi magunk menjünk az Egyesült Államok elnökéhez bejelenteni magunkat... De ez a mód igen merésznek s polgárosnak tűnt... A praesidensi házhoz érve a szavazatok kétfelé oszlottak. Két szavazat a személyes bejelentkezést pártolta, kettő a Livingston úr általit. Ekként folyt jó darabig az értekezés, míg végre a livingstoni részről egyik átállott a személyes bejelentkezést pártolókhöz, s ekként eldöntetett a személyes bémendetelt... *(Átéltve az akkori pillanatokat)* Beléptünk tehát a gyönyörű, pázsitos udvarra. Seholy örök, sem gárdák, sem libériás cselédek! Senki nem gátolta bémendetelünket. A ház pompás peristyliuma alatt sétáltunk néhány minutát, míg végre egy cseléd kijött. Elmondtuk neki szándékunkat... az meg egész készséggel kijelentette, hogy ha megvárjuk, míg az elnök a dánus követel bevégzi dolgát, bémehetünk. Átadtuk hát billétjeinket azon hozzáadással, hogy magyarok vagyunk, s csak tiszteletére kívánunk lenni a praesidens úrnak. A cseléd hamar visszatért azzal, hogy ha nekünk tetszeni fog, holnap 11 órakor

szívesen lát minket az elnök... az Egyesült Államok praesidense! Másnap pontosan a szabott órán megjelentünk nála... A tegnapi cseléd bévezetett a fogadó terembe, ami nem nagy, semmi cifraság benne; a padolat szőnyeggel van bevonva, székek, szófák s egy fali óra teszik a bútorozást, de ízléssel készítve s elrendelve minden. Két úr ült már a szófán, kik hozzánk hasonlóan az elnökre vártak. *(Szünet)* Vannak az életnek olyan jelenetei, midőn az ember valamit szívszakadva vár, minden érzelmét és gondolatját csak ez foglalja le, mégis habozó aggodás, a szívnek elfogódása s legyőzhetetlen tusakodása közt remeg... Ki volt már ilyen helyzetben, érteni fogja, mely érzelmek járták át lelkemet. Olyan embert vártam látni, kit tizenhárommillió szabad polgár szabad választása emelt maga fölé első tisztviselőnek... Kit nem születés, nem vagyon s a sors játéka, hanem önnön személyes érdemei emeltek e megtiszteltetésre... Micsoda távolság... Micsoda óceán... *(A várakozást mintegy kitöltve)* Washingtonban a Capitolium a legmagasabb dombon áll... és ide mint középpontra a huszonnégy státusról elnevezett 24 utca fut egybe... A pennsylvaniai főutca már egészen be van építve, de nagyobb részében még csak imitt-amott állnak épületek... Csak fennálló oszlopok mutatják a leendő utcát... Ki ott királyi fényűző udvart, a fő-tisztviselők ragyogását, udvari gárdákat, cifra cselédséget, pompát úzó főnemességet keresne, nagyon megcsalatkozna... E várost a középületek nagysága és a kongresszus teszik nevezetessé... No, meg... Csakhamar megjelent Jackson úr... egy magas, őszbe elegyedett nyájas öreg, közönséges fekete öltözetben, minden megkülönböztető jel nélkül. Amint belépett, eleibe mentünk, megmondtuk nevünket és nemzetünket, s hogy őt látni igen óhajtottuk. *(Szaggatottan az izgalomtól)* Szívélyesen nyújtotta kezét mindnyájunknak, széket foglalt, maga köré ültetett, s a többi ott levő urat is név szerint bemutatva. Tőlünk hazánkról s utazásunkról kérdezősködött. A beszéd aztán amerikai tárgyakra fordult. Magasztaltuk az intézeteket! Örülni látszott, hogy hazája iránt ily kedvező vélekedéssel vagyunk. Egyszerű előadasmódja, nyájas magaviselete szinte feledtetni kezdték, hogy tizenhárommillió ember első tisztviselőjével beszélünk. Azalatt többen is érkeztek, kiket mind oly egyszerű szívésséggel köszöntött, mintha polgári házában fogadná őket... Búcsúzásunkkor újra kezét nyújtotta, s meghívott, hogyha a decemberi Kongresszusra visszatérünk, újra látogassuk meg... többször is... Soha nem felejttem el ezeket a pillanatokat! Az a kézszerítés büszkébbé tett, mint a világnak bármely uralkodói kegyelme. *(Szünet)* Ki hozzászokott, hogy az ország legfőbb tisztviselője mint ég választottja van felébe rendelve *(a próbababa felé mutogatva)*, kihez szent félelem érzésével kell közelgetnie... s az ő sugaraiból a többi tisztviselőt is bizonyos fénynek és ragyogásnak kell körülvennie, hogy tiszteljék és retteggék őt az alattvalók... bajosan foghatja fel az amerikai tisztviselők ezen egyszerűségét. *(Szünet)* Itthon egyenlőségre törekvés helyett még a rabok között is arisztokrácia formálja ki magát.

SZAMOSÚJVÁR

Midőn a kérési feredőn gyógyíthattam hátamat, s vasárnap lévén, elmentem Szamosújvárra, nem tudom, miféle kíváncsiságtól ösztökélve, elmentem a várba, megnézni az állami rabokat... Ó, teremtő! Bár ne tettem volna. Mennyire más érzelmekkel s gondolatokkal látogattam meg Angliában s Amerikában a foglyokat... A szamosújvári várban piszok és rendtelenség mindenütt. A rabok elfoglaltság nélkül lézengenek. Szemtelenül koldulnak, majd a közeli kocsmában dorbézolnak. Szennyesek és rongyosak... Bementem a templomba is. Épp misét szolgáltatottak. Alig vettek részt rajta néhányan, s azok se imádkoztak, hanem éktelen láncsörgetéssel jöttek-mentek. Néztem az arcokat, s megpróbáltam kitalálni, milyen bűn miatt kerülhetett ide ez, vagy az. Amint így nézelődöm, egyszer csak megpillantom Mikót, a volt királybíró, a híres feleséggyilkost... Huszárosan kipödört bajusz! Gőgös járás! Ahogy átnézett a társain, az is mutatta, hogy ő még most is jó famíliából származó magyar nemes embernek érzi magát... A lánc is csinosabb munka volt, mint a többieké. Oly gondosan ki volt fényezve, hogy csak úgy csillogott a napfényben.

JULIE

Amikor a nagykapu felé indultam, észrevettem, hogy az első emelet egyik ablakából kinéz egy asszony, de amint meglát, hirtelen visszarántja magát. Haladtomban újra felpillantok, s ő még nagyobb hirtelenséggel takarja el az arcát. *(Mély levegőt véve)* Julie volt! A szép Julie! Rokonom és gyerekkori játszótársam, és ha jól megvizsgálom emlékezetemet, kissé hajlandóságom tárgya is. *(Szünet)* Szörnyen megbántam, hogy idejöttem... Kimenekültem a másik udvarba. *(Szünet)* Szegény Julie! Ha teremtőd nem áld meg szép külsővel, most nem szenvednél rabságot. Csuda-e, ha a férfiak örökös hízlekedése, a nagy vagyon, mi korán függetlenséget biztosított neked, hozzá a kedvező társadalmi helyzet, meg viruló kor megtántorítottak? Míg ripacsos képű szomszédnőd zsoldárokat énekel, megveti a világ hiúságait, erényeivel dicsekszik, miktől senki se akarja megfosztani őt, addig a te ifjúságod itt hervad el, e szomorú lakhelyen... Honnét a vénség s a bánat ráncaival fogsz visszatérni. Meggyilkoltatott férjed addigra rég porrá lett. *(Szünet)* Leverő érzelmekkel jártam körül a vár falait. Miután kijöttem, állandóan az járt a fejemben, hogy én is ide kerülhetek... Ki felelhet sorsáról a történelemnek ebben az állandó habzásában. Mi tegnap még államellenes bűn volt, mára polgári erény... Ki tudja, holnapra nem válik-e újra vétékké? Azt hánytorgattam magamban, ha sorsom úgy hozná, vajon hol lenne könnyebb a fájdalom napjait számlálni? Itt-e, vagy egy csinos, rendszerezett amerikai fogházban? Ha zilahi pap barátom, isten nyugosztalja, nem itthon, hanem Amerikában vagy Angliában mondja el gyűjtő prédikációit, az ottani józan értelmű polgárok előtt csak közönséges dogmákat hirdet... Nálunk?

Dal:

*Ki foghat meg téged,
ó, teremtő,
ki az ég zivatarait
az áldott erdélyi mezők
érésre álló gabonái fölé viszed,
s verejtékünk gyümölcsét,
a szegények reménységét
semmivé zúzod!*

(Utolsó szavai alatt megint lópatkók csattognak, idegen vezényszavak hallatszanak, majd harangzúgás.) Jövőre negyvenegy éves leszek. Érzem, már nem sok van hátra. Naponként valami új, csudás nyavalya vesz erőt rajtam... Mindenről csak a halál jut eszembe. Ma az ész is a sír mélyére utasít... A természet kikerülhetetlen törvényére... a hervadó virágra... Havasi violára... *(Csend.)*

POLCZ JOZEFA

Elmúlt a te haláloed második esztendeje is havasi viola, Polcz Jozefa... Ma keserűség vegyül a rád való emlékezésbe... Pedig ellenállhatatlanul vonzódtam mindig annak a napnak az emlékéhez, mit gróf Bánffy kertjében töltöttem veled... Életem legszebb korszaka, a lángoló tiszta szív, elmém fejlődése, a képzelet szárnyaló ideje melletted nyílt meg nekem... Vasárnap volt... tizenkét évvel ezelőtt... Szüleiddel együtt kocsiztunk ki Bonchidára, a gróf meghívására... Minden ösvényt, minden fát, fel tudok idézni a kertben, ahol elhaladtunk... Minden padot, ahol leültünk... Eszembe jut minden kézszorítás, minden pillantás... *(Magnóról idilli kerti hangulat madárfüttyei hangzanak fel. A hallucinatív kép most varázslatosan barokkos. A párbeszéd is emlékként, magnóról hallatszik. Vidám női hang):* Milyen szép a természet... *(Kedvesen kötekedő férfihang):* Boldogság az egészség is... *(Kacarászó női hang):* Az egészséges testnek s ép szívnek minden fal, minden fűszál életet lehel... *(Férfi hang):* Nekem a Biblia liliomai jutnak eszembe: nem fonnak és nem szőnek, mégis mely király dicsekedhetik azon pompával, mellyel a virágokat felékesítém, mondja az Úr.

Dal:

*A szerelem még soha ki nem magyarázott mese...
Ki előtt nyílsz meg vajon, életünk örökös titka?
A vizsgálódó komoly ész előtt?
A buzgó imádságnak?
Vagy a képzelődés lebegésének?*

Néha azt hiszem, hogy valamilyen rendkívüli eset által feltámadsz Josephina, és beszélhetek veled... arról, ami szaggat és marcangol... A történet különös szövődése által talán én is siettettem halálod... Nem kíméltem érzelmeidet, bántottalak, Polcz Jozefa. Kíméletlen voltam utolsó levelemben is! Azzal vádoltalak, hogy elhútlétl irántam... *(Elhagyva előbbi helyét)* Pedig ő csak érettem élt! Soha nem láttam még asszonyt, kiben annyi állandóság, oly tele szív, merész lélek és határozottság lett volna... De boldogságom közepette is mindig megrendültem azon gondolattól: vajon ez a tele szív és férfias ész megelégszik-e a házi élet csendes örömeivel? *(Szünet)* Te pedig kitaláltad, mi aggódtat engem... Lehet, hogy megérezted, egy ilyen hánykódó lelkű, makacs embernek nem adhatsz boldogságot... Pedig kimondhatatlanul szerettelek... Most mindent felhozok ellened, csak hogy megmenekedjem a lelkiismeret furdalásától... Jaj! Látlak, amint búsongó arccal felém fordulsz, s megkérdesz: hát ezt érdemlem én tőled? *(Szaggatottan dúdolva, mint egy zsolozsmát)* Örök harcban magaddal és velem, szertelen áldozatokkal bujdosnál előlem havasok violája, Polcz Jozefa! Amikor Béli Ferencsel elindultam Amerikába, a reményen s áradó örömmön kívül velem volt a te emléked is. Örökös csillagként ragyogtál fölöttem Párizs, London, New York és Philadelphia egén! Amikor hazajöttem téged láthatni, kiderült, hogy férjhez mentél Swaim Jameshez... *(sír)* hogy utánam bujdosz... nyomdokaimon... a szabad lelkűek és büszke érzelműek hazájába... hogy ott... meghalj gyermekágyi lázban... Philadelphában...

Dal:

Ó, jól ismerlek én

lelkiismeret lángoló fullánkja!

Minden mozdulatomban,

minden léptemben jelen vagy!

Akkor is,

ha éjszakai álmomból felriadok!

Jelen vagy

az imádság felfohászkozásaiban

és az öröm poharában,

midőn felröppen képzeletem,

s minden múlt csapást csak álomnak néz...

Engedd meg, Jozefa, hogy hideg értekezés, száraz logikai boncolgatás útján küzdjem le a bűn érzetét... *(Belefogna, de nem megy.)* Vagy add, hogy enyhületet találjak a vallásban... *(Letérdepelhet.)* Te árnyék! *(Ha ezt tette, felugrik.)* Bár azt hiszem, hogy a lelkiismeret tisztán tartásának nincs nagyobb akadály, mint a vallásnak az a félremagyarázott elve, hogy Jézus Krisztus a mi bűneinkért szenvedett, s ezáltal megváltott... S ha szorgalmasan imádkozunk, s a vallásos ceremóniákat robotként betartjuk, Isten kegyelméből és irgalmából bűneink

megbocsájtatnak... *(Felkacag, majd kiabálni kezd.)* A büntől nem az imádság, nem Jézus vére, sőt maga az Isten se szabadíthat meg... Ezt nekünk kell megtennünk, mégpedig úgy, hogy megszűnünk bűnösnek lenni! Jaj, ne haragudj, Jozefa, hogy szabadulni akarok tőled. Tisztáznom kellene talán, hogy milyen fájdalom üldöz. *(Körözve járkal.)* Közölnöm kellene másokkal is... s gyötrelmeim enyhülnének talán. A bonchidai kertben *(megállva a körözésben)* ...gyakran sétáltam egy értelmes orvossal... Hogy is hívták? Demschik... Dr. Demschik... Eh! Nem jut eszembe a teljes neve... *(Tovább körözve)* A hivatalomra nem akarok emlékezni... Bár ez zavarta meg leginkább a veled való együttlét örömeit... *(Megáll. Felderül az arca.)*

PÁTER SAS

Óh! Az udvari káplán! Páter Sas! Hát persze! Jöjjön, atyám! Foglaljon helyet! Itt! Vagy itt! *(Leülve és eljátszva a beszélgetést)* Higgycs el nekem páter Sas, hogy az Ararát hegyénél sokkal magasabb hegyek is vannak a Földön! *(A páter hangját utánozva)* Kereken megmondom, amice, hogy ez csupa hazugság! Miért, Atyám? *(M. f.)* Mert ha így lenne, Noé bárkája a legmagasabb hegyen kötött volna ki... Ha-ha-ha... Ha-ha-ha... *(Komolyan)* A legújabb geográfusok szerint... *(Mintha a páter félbeszakítaná)* Én mint helyettes professzor, amice, teológiát tanítottam a teológián. A világ minden története semmi előttem, ha ellenkezik a Bibliával s a szentek életével! Bocsásson meg atyám, de a vallásnak reform kell, egyébként nem ad nyugalmat az észnek... *(Mintha a páter felindult volna, kiabálva)* Luther és Kálvin nagy számár volt! Úgy látom, amice, hogy magát is megbolondította a sok szabados könyv! Jó, jó, páter Sas! Csüccs! Csüccs! Maga jól eszik, jól alszik... Reggel felmondja a breviáriumát. Ez alatt sétál, az ablak alatt elmenőknek jó reggelt kíván! A ministránszal és az orgonistával veszekszik egy sort! Közben kitararítat. A kávé t sürgeti. *(Mély hangon)* Kávé! Kávé! Aztán jóízűen eszik. *(Parodizálva)* Majd roppant hasa terhével sétára indul... Hogy az ebéd... még jobban essék! *(Pillanatra megakadva)* Jozefa, bocsásson meg... Páter! Páter! Jézus talán nem is akart az egész emberiségnek generális vallást adni! *(Nem engedi, hogy a páter félbe szakítsa. Mintha az menekülni akarna előle, utána ered.)* Az ő szeme előtt csak elnyomott hazája állt! Látta, hogy a zsidó papság vallásos szemfényvesztéssel demoralizálja a népet. Jézus látta nemzete kicsiségét, politikai elnyomtatását, és tudta, hogy hazáját csak erkölcsi erő emelheti fel! Tudta, hogy a zsidók akkori eszéhez, balítéleteihez, felfogásához képest csak vallás útján hathat! Tudta, hogy filozófiai műveltséget, ész-vallást hiába akarna adni! Tudta, hogy a szabad despoták és fényes szegények tudatán fölötte áll az ilyesmi! Tudta, hogy a legtöbb magyar nemes fogalmai a szabadságról... Teremtöm! Mindig ugyanannál a tárgynál kötök ki!

Dal:

*Ja, nem pirul-e soha szebb hajnal a magyarnak?
Annyi tiszta szándék,
buzgó igyekezet
hiába való volt?
Hasztalan dobogott annyi szív?*

(*Kétségbeesetten*) Mindenütt a policia szagát érzem. Ez már a kétségbeesés előjele... Álltam töltött pisztolyú ellenségem előtt... Kiálltam az Atlanti óceán orkánjait... Sírom minden percben nyitva állt... de a titkos ijesztgetés és bizonytalanság hosszan tartó suttogásai veszedelmesebbek mindennél... Egy idő óta úgy állok a gondolataimmal, mint a tolvaj a lopott portékával... Kezd erőt venni rajtam a megfélemlítés... Ha felszólítanak, hogy foglaljak állást, úgy teszek, mint a náthás róka: nem tudok ítélni... nincs szaglásom... Mintha titkos ellenség követne. Bécs árulást, megvesztegetést, minden nemtelen eszközt latba vet...

BALOG PÁL

Miközben Tilsch nyomdája felé mentem, beleütköztem régi iskolatársamba és barátomba, Balog Pálba. Egyszerre voltunk Amerikában... Egy darabig együtt mentünk... Erős vonzalom csatolt egybe bennünket... Ezelőtt, ha Kolozsvárra jött, első voltam, kit felkeresett. Most felém se jó. Ha köszönök neki, hidegen válaszol. Ha szólni akarok hozzá, elsiet... A gyanú marcangoló indulat... Ő is a szervilisek közé állt? Nem merem elhinni! Ő tiszta ember! (*Szünet*) Most nem jön szívből egy szava se. Un, s kerül engem. Ez nagyon fáj nekem! Gyanítom okát, fájdalommal gyanítom, de kínzó a gondolat...

Dal:

*Naponként elhullnak-e
kiknek tántorítatlanságában
nagyban fogadtam volna?
s végre egyedül maradok-e?
Vagy én is megadom magam?*

Nem! (*Dörömbölés a kapun. Az alább következő szöveg alatt a dörömbölés motívuma a szöveg mondásához igazodik zenei hatásként.*) Megfeszítem emlékezetem újra, hogy öt évre visszamenő minden politikai tettemet, összes írásomat és beszédemet még egyszer megvizsgáljam. Mindegyiket többször is a törvény szoros értelme szerinti bírálathoz alá vettem... Ítéltem magam, mintha idegent ítélnék... S magamat hazám akármelyik igazságosan magyarázott törvénye szerint tökéletesen tisztának találtam. (*Hirtelen csend.*)

AZ ÖNKÉNY SZÉKE ELŐTT

(Szinte önkívületben) Most azonban a határtalan önkény széke elé járulok! (Deliráló képek!) Érzem, hogy mint író és hivatalos viselő, egyedül álló szegény ember... mennyi oldalról vagyok megtámadható! (Patkócsattogás, mindenféle harci dübörgés, ordítás és egyéb hallucinációk közt) Én (mintha előmondanák), Farkas Sándor, ki született 1795. január 15-én Erdélyben, az erdővidéki Bölönben... (Ide-oda fordul.) Apám neve Zsigmond, székely kismemes határőr... Anyám leánykori neve Kandal Judit... (Kétségbeesett ordítással) Tudom, hogy lépteim után egy fekete csoport zsoldosai lesnek. (Oldalra) Nyomomban vannak mindenütt... (Előre) Ismerőseim és barátaim közt! Minden társaságban! Magányos elmélkedéseimben is a hátam mögött állnak! Íróasztalomnál vállam fölött a papírjaimba kacsintgatnak! És a legközönségesebb kifejezésemnek is ezerféle magyarázatot adnak... Már rég látom, hogy dolgaim lassanként kezdenek elakadni! Terveim ellen láthatatlan erő dolgozik... Elhidegült, gyanakvó arc áll előttem mindenütt! (Kitör rajta a neuraszténia.) A társaságban elnémulok, mert mindenki ellenességem lappanghat. Olykor szolgálai félelem veri le lelkemet, máskor dühös kifakadásokra lobbanok. (Felugrik.) Szeretnék megvívni ellenségemmel (szívdobogás, belső hangok, sikolyok, hallucinációk), de az nem áll elé sehol! Nyílt szívvel s ártatlanságom teljes tudatában menteném magam a vádak alól, de a VÁDLÓ nem áll elé sehol! (Kafkás víziók) Nincs VÁD, csak rágalom! Ez harapdossa nevemet! Koholt bűnök büntetése ijeszt, de származásuk kútfejéről nem tud senki. Érzem, hogy e hazában, melyért annyit égek s szenvedek, boldogulásomra semmi kilátás. (Dörömbölés az ajtón. Eloltja a gyertyákat.) Íme, titkos parancs által a zsarnok palotájába idézettek. (A háttér aranylani kezd. Csak BFS sziluettje látszik. Időnként egy-egy fellobbanó pontfény világítja meg az arcát. Mintha lopva beszámolna arról, ami most történik vele.) Titkos ajtón vezetnek bé. Egy fekete könyvre hivatkoznak ellenem. Vádat azonban nem közölnek. Védelemnek se adnak hely! Büntetés vár rám, tudom, de apellálni nincs kihez! Itt állok meggyalázva, szabadságomtól megfosztva, s a zsarnok által kigondolt minden testi és lelki kinnak alávetve. A büntetések legrettenetesebbike vár: hazámból el kell bujdosnom! (Kétségbeesetten felkiált.) De mit vétettem hát? (Nem kiszakadva az előbbiekből, de öntudatosan előre fordulva) Vétkem-e, hogy sok esztendei elmélkedés, itthon és más nemzeteknél szerzett tapasztalatok után, a józan észem s a természet törvényein nyugvó alkotmányos rendet akarok (dacos kiáltással), melyben a király is csak első tisztviselő, s nem népe zsarnoka? Olyan hazát, melyben a törvény minden lakost egyformán véd, s hibájában egyformán büntet? Hol a törvény, és csakis a törvény uralkodik kérlelhetetlen szigorral, s nem valaki önkénye... Vétkem-e, hogy fáj nemzetem elmaradottsága? Demoralizáltsága? Elnyomatása... és elcsenevészése? Gyermekkorom óta örökös vágyam, törekedésem s álmom, minden érzésem és gondolatom az, hogy e nemzet felemelkedjék! Utálok minden privilégiumot! Monopóliumot! Megkülönböztetést! (Irányt változtatva) Az emberiség legundokabb fajzatának tartom a vallásos bigottakat, bármelyik felekezetből is legye-

nek! Én istenemet nem vakon imádom! Nem azok írása és tanítása szerint, kik éppoly tehetetlenek, mint én! Én istenemtől nem rettegek, nem hízelkedem neki, nem mászkálok előtte, nem folyamodom hozzá gyermekkoromban kiformált imádsággal, hanem jólétben vagy bánatok közt, templomban vagy kint a mezőn felsóhajtok, s önkéntes sugallás által lelkemet kitarom előtte! *(Az előbbi irányba)* Gyűlölöm a bürokrácia pedántságát s a tisztviselők kevély zsarnokságát! Mert vérzik szívem honfitársaim rabszolgai elnyomtatása miatt. Követelem, hogy minden magyar, az összes lakossal együtt egyformán szabad legyen e hazában! Népem nyelvéért élek, halok. Gyűlölöm a hűvös kozmopolitizmust, a nemzet legnagyobb mótelyét! Háládatlan cudaroknak tartom azokat, kiknek magyar létükre nem a nemzeti nyelv szívük és társalkodásuk nyelve! *(Némileg lenyugodva attól, hogy kimondta az előbbieket.)* Hát ezek, sommásan, az én politikai vétkeim! Ezek alapján lettem megbélyegzett, bármennyire is szűk körben, homályban és szegénységben is éljek! *(Belső kacsagással)* De mit tehet felség, hogy vétkeimből kigyógyítson? Megfosztat hivatalomtól? *(Hahotázik.)* Melynek feláldoztam egészségem, vagyonom és ifjúságom? Kitaszított koldusnak a világba? *(Kacsagva borozni kezd.)* Izzadva kerestem eddig is kenyeremet. Ismerem a sanyarúság minden válfaját. Míg egészségem tart, bárhol megszerzem élelmemet... *(Rövid szünet után)* Tűszurdalásokkal fog kínoztatni? Elveszi szabadságomat s netán életemet? *(Dacos kacsagással, enyhe részegséggel)* Lelkiismeretem nyugalmát nem veheti el! *(Újra tölt.)* Se azt a szívemet büszkén emelő tudatot, hogy hazám és népem boldogságát szolgáltam... Nincs olyan törvénye, mely ettől engem megfoszthat! Jöhet az ítélet! *(Rövid csengetés után tizenkettőt üt a toronyóra. Harangzúgás tölti be a teret. Lövések dördülnek. Sortűzek robbannak. Mindenféle hallucinációs elem eltűnik. BFS gyertyákat gyűjt.)* Újév napja! 1836! Ha még egyszer végiggondolom a múlt esztendőben velem történeteket... néhol gyönyörködöm, néhol meg...

Dal:

*Mintha terjeszkednének karjaim
egy láthatatlan valóság felé!
Sóhajtás emelkedik lelkemből
segedelemért,
erősítésért,
s állandóságért.*

(Megszakítva a dalt) Talán jó lenne éltém s e kor nevezetesebb történeteit feljegyezni, s naplómban mint tükörben még egyszer megpillantani...

*Te vagy-e imádságnak szent ihlete?
Mely csak boldogságom szebb pillanataiban
s nyomó bánatim közt
szoktál felfakadni,
s ezer gondolatim
s érzelmeim felröppenteni?*

Feljegyezni? Naplót írni? Ha bigottak kezébe kerül? *(Kesetű kacagással)* Az embernek még magános elmélkedéseiben is félnie kell. Kétszínűséghez kell szoktatnunk magunkat! *(Feláll, előre jön, mintha kikacagná a világot s magát)* Még meddig kell megcsalnunk a világot, Istent s magunkat? 1836!

Dal:

Érzem,

te az én lelkem nyugalmát

s erejét

fogod meghozni

s erősítendesz szándékomban...

(A dal elhangzása közben visszamegy az íróasztalához. A pennát tintába mártja, s írni kezd. Magnóról hallatszik a lúdtoll percegése s a gondolat.) Istenem! Őrizz meg attól, hogy valaha is megtagadjam magam... meghazudtoljam eddigi életem... Küldj rám inkább ínséget, nyomorúságot, csak lelkem erejétől nem fosszál meg... *(Harangzúgás közben elfogy a fény, vagy lemegy a függöny.)*

VÉGE

